

Negasjoner i norske lærebøker og bruk av *ikke* i forskjellige sammenhenger

Negations in Norwegian textbooks and the use of *ikke* in different contexts

Szilágyi Orsolya

szilagyi.orsolya@btk.elte.hu

Abstract

In this article I will present how the negative adverb *not*, and other negative structures, e.g. prefixes and suffixes are presented in different textbooks, and on the basis of this I try to get an answer to how students who learn Norwegian as a second or third language have difficulties in acquiring these structures. The hypothesis is that the focus on *not* and other negative structures in language books is not enough to keep negative structures in check.

In addition to presenting the structures that are given as examples in the aforementioned language books, I also reflect on Mental Space Theory, which provides an explanation for why it is difficult to acquire negative structures and expressions, and why it is a challenge on a semantic level to understand negative expressions.

The books that I have used for analysis are those that are used most in teaching at the Scandinavian Institute at Eötvös Loránd University (ELTE). In the survey, it appears that despite the fact that certain negative structures are already introduced at A2 level, it is much later, at B1 and B2 level that these are expanded with, for example, questions or different types of clauses.

Keywords: Mental Space Theory, negation, word order

Innføring

Negasjoner og negative strukturer har alltid betydd en stor utfordring for innlærere av fremmedspråk, først og fremst fordi selve strukturen kan være veldig forskjellig fra morsmålet deres eller andre fremmedspråk som de allerede kjenner. I min undersøkelse har alle studentene ungarsk som morsmål, engelsk som andrespråk, og nesten alle snakker minst et tredje språk på høyt nivå.

Når det gjelder norsk, betyr innlæring av *ikke* en enda større innsats, særlig på syntaktisk nivå, fordi ordstillingen i norske leddsetninger ikke er den samme som i helsetningen, og for mange innlærere er det ofte en vedvarende utfordring å tilegne seg dette, til og med på B2 nivå.

For å finne grunnlag, eller forklaring på hvorfor det kan være så vanskelig å lære seg en slik struktur, vil jeg presentere mental romteori (Mental Space Theory) som viser hvor mye mer mentalt rom som brukes for å lære seg og anvende negative strukturer.

Teoretisk bakgrunn

Mental Space Theory

Mental Space Theory er en teori som ble presentert av Gilles Fauconnier (1994) som et rom som tilsvarer mulige verdener i sannhetsbetinget semantikk. Forskjellen mellom et mentalt rom (mental space) og en mulig verden er at den mentale verdenen ikke inneholder en trofast

representasjon av virkeligheten, men den er en idealisert kognitiv modell¹. Ifølge Evans, Green (2006) er byggingen av mentale rom og etableringen av kartlegging mellom disse byggede mentale rommene de to hovedprosessene som blir involvert når man konstruerer mening. Dette er en av de grunnleggende komponentene i Gilles Fauconnier og Mark Turnes blandingsteori (Fauconnier, 1994) som er en teori i kognitiv semantikk.

Grunnrommet (base space), også kjent som virkelighetsrommet (reality space), presenterer samtalepartnernes felles kunnskap om den virkelige verden (Croft, Cruse 2004). Rombyggere er elementer i en setning som etablerer rom som er forskjellige fra, men som likevel er relatert til, grunnrommet som er konstruert. Rombyggere kan være uttrykk som preposisjonsfraser, adverb, bindeord og subjekt-verb-kombinasjoner som etterfølges av en innebygd setning. De krever at tilhørere etablerer scenarioer utover det nåværende tidspunktet. Et bygget rom beskriver en situasjon som er sann for selve det rommet, men som enten kan være sann eller ikke sann i virkeligheten.

Grunnrommet og de byggede rommene inneholder elementer som kartlegger hverandre. Disse elementene inkluderer kategorier som viser til spesielle enheter innen kategoriene. I henhold til

Fauconniers (1994) Tilgangsprinsipp eller Identifikasjonsprinsipp (Access Principle) kan spesifikke enheter av en kategori i rommet bli beskrevet av dets motpartkategori i et annet rom til tross for at de er forskjellige fra den spesifikke enheten i det andre rommet. Dette prinsippet er en avgjørende egenskap ved språk, kognitive konstruksjoner og konseptuelle lenker. Et eksempel på et bygget rom er "Mary ønsker å kjøpe en bok". I dette tilfelle er det byggede rommet ikke virkeligheten, men Marys ønskerom. Selv om boken i virkelighetsrommet refererer til hvilken som helst bok generelt, kan den fortsatt brukes til å beskrive boken i Marys ønskerom, som enten er eller ikke er en bestemt bok.

Ifølge Evans, Green (2006) skaper setninger som "hvis A ..., så B..." ytterligere to mellomrom kalt for fundamentrom (foundation space) og ekspansjonsrom (expansion space) i tillegg til grunnrommet. Fundamentrommet er et hypotetisk rom i forhold til grunnrommet etablert av rombyggeren "hvis". Ekspansjonsrommet etableres av plassbyggeren "da". Dersom forholdene i fundamentrommet holder, følger ekspansjonsrommet.

Mentale rom er konstruert og modifisert slik tankene utfolder seg og er knyttet til hverandre av ulike typer kartlegginger, først og fremst identitets- og analogi-kartlegginger. Det har blitt antatt at på nevralt nivå, er mentale rom serier av aktiverte nevronale sammensetninger, og at forbindelsene mellom elementene tilsvarer koaktiveringsbindinger. Basert på dette opererer mentale rom i det arbeidende minnet, men delvis bygges de opp ved å aktivere strukturer som er tilgjengelige fra langtidshukommelsen (Fauconnier (1985, 1997), Fauconnier & Turner (2002)).

Rom bygges opp fra mange kilder. En av disse er en serie konseptuelle domener vi allerede vet om (f.eks. å spise og drikke, kjøp og salg, sosial samtale på offentlige steder). En eneste mental

plass kan bygges opp av kunnskap fra mange separate domener. Mentale rom bygges opp dynamisk i det arbeidende minnet, men et mentalt rom kan bli forankret i langtidshukommelsen.

¹ Fauconnier (1994)

Negative strukturer i norsk

Jeg vil gjerne begynne med et sitat i boka *Språket som system: Norsk språkstruktur* av Brøseth, Eide, Åfarli (2019 s. 17.), «Grammatikken bor ikke i bøkene – Grammatikken bor i hjernen». Med dette viser jeg tilbake til teorien om det mentale rommet, altså at det å forstå grammatiske strukturer, f.eks. negasjoner, er avhengig av strukturen som former seg i hjernen vår. I generativ grammatikk regner man med at det finnes en abstrakt medfødt grammatikk som er felles for alle språk. Dette kalles universell grammatikk (UG), og man kan se på dette som et grammatikkskjelett som definerer grensene for hvordan en internalisert grammatikk kan se ut for hvilket som helst språk.² Eide og Åfarli (Brøseth et al. 2019) tar for seg et fenomen som tyder på at UG spiller en rolle i innlæring av negasjoner i fremmedspråk. Innlærere av fremmedspråk går gjennom en tidlig fase når negasjonen er plassert ytterst til venstre i setningen, og dette er uavhengig av innlærerens morsmål eller mellomspråk: «no you pay it». Dette tyder på at ekstern negasjon er et eksempel på en slags «fabrikkinstilling» bestemt av UG.

I hvor stor grad UG har innflytelse på språkinnlæringen er vanskelig å bestemme, og ville bety en egen forskning i seg selv. Når man lærer seg morsmålet er det denne universelle grammatikken som tilegnes, men samtidig er det morsmålets grammatikk som har størst innflytelse. I tilfelle man møter flere språk samtidig i tidlig barndom, kan denne grammatikken kanskje bli utvidet, og det er mulig at regler som tilhører forskjellige språk tilegnes, men i denne fasen kan det bare skje ubevisst.

På universitetsnivå, eller når man lærer seg norsk som andrespråk som voksen, er det større sjanser for at en generell, eller universell grammatikk kan hjelpe, siden da er det ikke lenger ubevisst, men stort sett bevisst at man lærer seg det fremmede språket.

Negasjoner på morfologisk nivå

I norsk er det mulig å lage nye ord ved hjelp av avledningaffikser, dvs. prefikser og suffikser. Prefikser og suffikser er for- og etterstavelser som blir brukt til å danne nye ord eller bøyingsformer.³ Et prefiks er en partikkel som settes foran en rot eller en stamme, f.eks. *u-*, *mis-*: uvanlig, misforstå. Prefiksene påvirker ikke hvilken ordklasse et ord tilhører. Et suffiks er en endelse som føyes til slutten av et ord og enten danner nye ord f.eks. *-løs*: meningsløs, eller angir en bøyingsform, f.eks. *gutt-en*, *gå-r*, *rød-e*.

Norske og internasjonale prefikser med negativ funksjon basert på en klassifisering

av NTNU⁴

Norske prefikser

Nektende funksjon		
Prefiks	Ordklasse	Eksempel
u-	adjektiv, substantiv, partisipp	uavhengig (adjektiv), ustabilitet (substantiv), ukontrollert (partisipp)

² Brøseth, Eide, Åfarli (2019)

³ https://snl.no/prefiks_og_suffiks

⁴ <https://www.ntnu.edu/learnnow2-hs/10/ekstra>

Nedsettende funksjon		
Prefiks	Ordklasse	Eksempel
mis-	adjektiv/partisipp, substantiv, verb	misfarget, misfornøyd, misfarget, misbruk, mistanke, mistillit, misbruke, misforstå, mishandle
van-	substantiv, verb	vanry, vantro, vanstell, vanstelle, vantrives, vanakte

Internasjonale prefikser

Nektende funksjon		
Prefiks	Funksjon	Eksempel
in-	indikerer nektning, settes foran adjektiv	inaktiv, inkompetent, intolerant
Nedsettende funksjon		
Prefiks	Funksjon	Eksempel
de-	indikerer synkende grad, settes til verb	degradere, devaluere

Det negative suffikset: -løs danner adjektiv av substantiv, med eller uten genitivs-s, med betydningen: noe som mangler, er fri for det forleddet nevner, f.eks. :barnløs, meningsløs, rådløs.

Negasjoner på syntaktisk nivå

Setningsadverbialer

Setningsadverbialene uttrykker talerens holdning til setningen. Setningsadverbialene står vanligvis rett etter det finite verbet (eller subjektet hvis subjektet ikke står først i setningen) i helsetninger. I leddsetninger står setningsadverbialene alltid mellom subjektet og det finite verbet.⁵

Fatima er *ofte* trist.

Før var Fatima *ofte* trist.

I det siste har Fatima *ofte* vært trist.

Fatima forteller at hun *ofte* er trist.

Noen setningsadverbialer kan stå først og/eller sist i helsetningen i tillegg til midt i setningen:

Fatima har *dessverre* følt seg trist i det siste.

Dessverre har Fatima følt seg trist i det siste.

Adverbialer kan indikere handlingens frekvens: f.eks. *aldri - sjelden - ofte - vanligvis - alltid*.

Andre setningsadverbialer sier noe om sannhetsbetingelsen av setningens proposisjon: f.eks. *sikkert - sannsynligvis - kanskje - ikke*.

⁵ <https://www.ntnu.edu/learnnow2-hs/10/grammatikk/>

Andre vanlige setningsadverbialer er *bare*, *også* og *snart*.

Når vi har flere setningsadverbialer i setningen, står *ikke* vanligvis sist:

Han har *sikkert ikke* kommet.

Repetisjon: *ikke + heller*

Hvis setningen innebærer en negativ proposisjon, kan vi ikke bruke *også* sammen med *ikke*.

Vi må bruke *heller* sammen med *ikke*. *Heller* kan stå foran *ikke*, eller helt sist i setningen:

Fatima vil *ikke* flytte på sykehjem. Fatima vil *ikke* være på dagsenteret.

Fatima vil *ikke* flytte på sykehjem. Hun vil *heller ikke* være på dagsenteret. / Hun vil *ikke* være på dagsenteret *heller*.

Brøseth (Brøseth, Eide, Åfarli 2019, s. 129-130) forklarer i sin beskrivelse om setningsadverbialer at det er mange formkategorier som kan fungere som setningsadverbial i en setning, det kan blant annet være realisert ved hjelp av adverb – *ikke*, *bare*, *aldri*, *kanskje*, adjektivfrase – *sikkert*, preposisjonsfrase – *i grunnen* og substantivfrase – *hele tiden*, og det er mulig å ha flere setningsadverbialer i samme setning – *plutselig ikke*.

For å bruke setningsadverbialer korrekt, er det viktig å identifisere dem. Ifølge Brøseth (Brøseth, Eide, Åfarli 2019, s. 130) er det setningsadverbialets plassering i setningens normalstruktur som er det viktigste kjennetegnet. Dersom et ledd er plassert mellom hjelpeverb og verbal i en hovedsetning, da er det sikkert et setningsadverbial. Det er også tegn på setningsadverbial hvis et ledd står mellom subjekt og finitt verb i en leddsetning. Det er også typisk at et setningsadverbial står til venstre for direkte objekt, indirekte objekt, direkte objektspredikativ, subjektspredikativ i setninger med normal struktur, mens predikatsadverbial står til høyre for disse leddene. Årsaken til at setningsadverbialet står på riktig plass i setningens normalstruktur, er obligatorisk verbflytting i norske hovedsetninger.

Materiale

Siden det er På vei (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2018) A1-A2 nivå, Stein på stein (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2014) B1 nivå, Her på berget (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2016) B2 nivå serien som jeg har brukt mest i undervisningen, vil jeg analysere presentering av *ikke*, negative setningsstrukturer og negative affikser og negative uttrykk i disse bøkene.

I På vei (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2018) blir *nei*, *ikke* og den negative setningsstrukturen i hovedsetning presentert i første kapittel (s. 23).

1. Kommer du fra Italia?
2. *Nei*, jeg kommer fra Tyskland.
3. *Nei*, jeg kommer *ikke* fra Italia.

Siden negative setninger med *ikke* er nesten i like stor grad med i den daglige kommunikasjonen som fortellende setninger, ville det være anbefalt å vise bruk av *ikke* ved alle nye strukturer, f. eks. i hovedsetninger som begynner med adverb.

4. Nå bor hun i Norge.
5. Nå bor hun *ikke* i Danmark.

F. eks. i kapittel 3 (s.48) presenteres refleksive uttrykk, men bare i affirmative setninger.

6. Jeg legger meg kl. 10.

I opplæring av negative strukturer er det viktig å presisere det negative adverbets plass. Når det gjelder refleksive verb, finnes det ingen eksempler på setninger, og heller ikke på slutten

av kapittelet eller i Minigrammatikken på slutten av boken (s. 222.). Det vil si at negering av refleksive verb mangler, derfor blir innlæreren usikker på om den riktige negeringen blir

7. Jeg legger meg *ikke* kl. 10.

eller

8. *Jeg legger *ikke* meg kl. 10.

Bruk av adverbet *ikke* mangler også i presenteringen av modalverb + infinitiv og infinitiv med *å*. Men i tilfelle av modalverb + infinitiv har vi et eksempel på setningsadverbial i hovedteningen (s. 59.)

9. Hun vil *gjerne* forstå norsk.

Det betyr at i tilfelle innlæreren vet at *gjerne* og *ikke* kommer på samme plass i setningen, kommer det negative adverbet *ikke* på samme plass i setninger som inneholder både modalverb og infinitiv.

I presenteringen av infinitiv med *å* (s.59) er det kanskje for tidlig å snakke om *ikke* i denne strukturen, men bruk av *ikke* med infinitiv blir *ikke* nevnt i Minigrammatikken heller.

Imperativ presenteres på s. 87.

10. Gå til venstre.

Siden det *ikke* er nevnt noen eksempler med *ikke*, kan det igjen oppstå usikkerhet om bruken:

11. *Ikke* gå til venstre.

12. Gå *ikke* til venstre.

Eksempler på bruk av *ikke* møter vi *ikke* ved presentering av preteritum. Det kan høres overflødig ut å presentere bruk av setningsadverbialet *ikke* i sammenheng med en verbtid, men siden innlærere vanligvis *ikke* husker alt som de har lært, kan det være praktisk å gi eksempler på negative setninger i preteritum.

Presens perfektum presenteres i kapittel 10 (s. 135-136.). Her er det egentlig allerede en selvfølge at innlærerne vet om setningsadverbialets plass når strukturen er hjelpeverb + verbal, men noen eksempler på bruk av *ikke* gir god grunnlag for korrekt bruk av negasjon i presens perfektum.

13. Jeg har *ikke* vært i Bergen.

14. I dag har jeg *ikke* snakket norsk.

Leddsetninger med *ikke* og andre setningsadverbialer presenteres godt i kapittel 15 (s. 206)

15. Han er *ikke* ferdig.

16. Han sier at han *ikke* er ferdig.

Blant eksemplene er det setninger i presens, samtidig ville det være praktisk å vise noen eksempler på setninger med hjelpeverb i futurum eller presens perfektum.

17. Han vil *ikke* komme.

18. Han sier at han *ikke* vil komme.

19. Han har *ikke* lest boka.

20. Han sier at han *ikke* har lest boka.

Med disse eksemplene kan man gjøre det entydig at *ikke* kommer foran hele verbalet til og med når det er en sammensatt verbtid.

Ved modalverb i preteritum finnes det noen eksempler. F. eks.

21. Han kunne *ikke* norsk da de kom hit. (s. 216.)

Når det gjelder bruk av negative uttrykk i På vei (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2018) er det adverbialet *aldri* og noen ord med prefikset *u-* som brukes i boka i tillegg til uttrykk med *ikke*: *ikke så mye* (kap. 3), *ikke så mange* (kap. 4.), *Jeg er ikke helt sikker.* (kap. 6.), *Det er ikke sant!* (kap. 7.), *aldri* (kap. 10.), *usunn* (kap. 12.), *usikker* (kap. 13.), *et uhell* (kap. 13.).

Begrenset presentering av negative strukturer og plassering av setningsadverb på A1-A2 nivå er helt forståelig. På språkprøver på A1-A2 nivå er det heller ikke krav å bruke disse strukturene perfekt. Vurderingsskjema for norskprøven, delprøve i skriftlig framstilling, nivå A1–A2 er det følgende krav: Kandidaten kan bruke noen grunnleggende grammatiske strukturer (f.eks. verbbygging, substantivbygging og SVO-konstruksjoner). Likevel gjør kandidaten mange feil, også helt elementære.⁶

I boka Stein på stein (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2014) presenteres bruk av *ikke* i spørsmål for første gang (s. 59), det vil si, denne strukturen blir ikke presentert i På vei (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2018) i det hele tatt.

22. Bør jeg *ikke* reise hjem?

Her er spørsmålet presentert i en tabell der setningsadverbialets plass er godt presisert, ikke bare i spørsmål, men i hovedsetning også.

Figur 1. Ordstilling i helsetninger

Helsetninger: ordstilling						
Forfelt		Midtfelt			Slutfelt	
subjekt/ adverbial	verbal	subjekt	adverbial	verbal	objekt/ predikativ	adverbial
Jeg	har		ikke	hatt	ferie	i år.
Derfor	vil	jeg		reise	en tur	snart.
Hvor	skal	jeg		dra?		
	Bør	jeg	ikke	reise		hjem?
Jeg	er		ikke		sikker.	

Repetisjon av leddsetninger i kapittel 7 gir også en veldig god oversikt over setningsadverbialets plass (Arbeidsbok⁷ s. 114).

23. Sylvia liker *ikke* gym.

24. Han sier at Sylvia *ikke* liker gym.

⁶

https://www.kompetansenorge.no/contentassets/3e8bccee0dad40a3ab69a8b122f89d46/vurderingsskjema_skriftlig_a1_a2_b1_b2.2_bm.pdf

⁷ heretter AB

Spørrende leddsetninger med setningsadverb kan man finne i kapittel 8 (s.101).

25. Han forklarte hvorfor han *ikke* likte seg på skolen.

Som-setninger med ikke (AB s. 135.)

26. De har en sjef som de *ikke* kan snakke med.

Basert på eksemplene fra Stein på stein (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2014) er det synlig at det egentlig er på B1 nivå at plassering av *ikke* og andre setningsadverbialer i leddsetninger får mer fokus. Samtidig er det nye strukturer som blir presentert, for eksempel passiv, der det ikke gis eksempler på setninger med *ikke*.

27. De forteller historiene.

28. Historiene blir fortalt.

29. Historiene blir *ikke* fortalt. – Strukturen blir ikke nevnt.

I tillegg til vanlig ordstilling, presenteres også alternativ plassering av *ikke* (s. 176.):

Figur 2. Alternativ plassering av *ikke*

Alternativ plassering av *ikke*:

Ikke kan flytte framover i setningen og komme foran subjektet.

Dette er ganske vanlig når subjektet er et substantiv

Nå vil ikke familien vente lenger.

Skal ikke Petter dra til Paris?

og når subjektet er et pronomen med trykk:

Nå vil ikke jeg gjøre mer!

Hvorfor kan ikke du lage middag?

I Stein på stein (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2014) brukes det også prefikset *mis-* i tillegg til *u-*, som brukes i mye større grad enn i På vei (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2018) , samtidig brukes det også et suffiks, *-løs*. Disse blir ikke presentert som prefikser eller suffikser, de blir bare brukt i tekstene, så de kan regnes som vanlige nye ord og uttrykk i boken: slett ikke, uavhengig (kap. 2.), unødvendig, ser ikke ut (kap. 3.), ukonsentrert, unngå, utrolig (kap. 4.), ufaglært, ikke noe å snakke om, uroligheter, uvilje (kap. 5.), mislykket (kap. 7.), uforberedt (kap. 8.), lovløst, uskolert (kap. 9.), uakseptabel (kap. 10.), Nei, vet du hva! (kap. 11.), ufør (kap. 12.), mistanke, øve urett mot, urimelig (kap. 14.).

På B1 nivå er kravet for språkkunnskap følgende: kandidaten har godt grep om grunnleggende grammatiske strukturer – både ordbøyning og setningsmønstre. God variasjon i setningstyper. Stort sett vellykket bruk av komplekse setninger. Feil forekommer uten at det forstyrrer formidlingen.⁸

I boka Her på berget (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2016) er det en motsetning til Stein på stein (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2014) når det gjelder vanlig ordstilling i helsetninger:

Stein på stein (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2014) (s. 176.)

⁸

https://www.kompetansenorge.no/contentassets/3e8bccee0dad40a3ab69a8b122f89d46/vurderingsskjema_skriftlig_a1_a2_b1_b2.2_bm.pdf

Figur 3. Ordstilling i helsetninger

Helsetninger

1	2	3	4	5	6	7
Nå	vil	jeg	ikke	bo		her lenger.
Jeg	kan		aldri	glemme	deg.	
Hun	var		alltid			sint.
I dag	har	han	visst	glemt	klokka.	
Hvorfor	ler	du				av meg?
	Kan	dere	hjelp		meg	i morgen?

Figur 4. Vanlig ordstilling i helsetninger – forklaring på nummerering

Vanlig ordstilling:

Plassene i skjemaet over har nummer. På disse plassene finner vi vanligvis:

- Plass 1: Subjekt, adverbial, spørreord
- Plass 2: Verb i presens eller preteritum
- Plass 3: Subjekt hvis det ikke står på plass 1
- Plass 4: Setningsadverb som *ikke, nok, alltid*
- Plass 5: Verb i infinitiv eller perfektum partisipp
- Plass 6: Objekt, predikativ
- Plass 7: Adverbialer for sted, tid og andre

Her på berget (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2016) (AB. s. 9.)

Figur 5. Ordstilling i helsetninger

	Forfelt	Midtfelt				Slutfelt		
		v	n	a	(n)	V	N	A
1	Jeg	har				bodd		i byen i 20 år.
2	Likevel	har	jeg	ofte		ønsket meg	et hus	i hjembygda mi.
3	Selv om vi har råd,	vil		ikke	kona mi	flytte		fra byen.
4	I hjembygda mi	kjenner	hun	ikke			så mange.	
5	Hvordan	kan	jeg			overtale	henne?	
6		Kan	du			gi	meg noen råd?	
7		Prøv!						

I setning 3 har vi imidlertid to muligheter. Her er subjektet (n) ikke et trykklett pronomen, men et substantiv. Da kan vi si: ... *vil kona mi ikke flytte* eller ... *vil ikke kona mi flytte*. Det siste alternativet er vanligst.

Selve ordstillingen er opprinnelig den samme, men mens Stein på stein (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2014) nevner alternativet i setning 3 i Her på berget (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2016) som alternativ plassering (Se figur 2.), er dette presentert som vanligst i Her på berget (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2016).

En mer spesifikk plassering av *ikke* nevnes også her, nemlig når et trykklett pronomen som objekt står på plassen n (i Figur 5.), når verbalet i setningen er et enkelt verb (AB. s. 9.)

30. Jeg kjøpte *ikke* huset. – vanlig ordstilling

31. Jeg kjøpte det *ikke*. - trykklett pronomen som objekt

Når det står flere adverbialer etter hverandre, plasseres *ikke* vanligvis etter andre setningsadverbialer, unntak er *alltid*. (AB. s.11.)

32. De fikk *dessverre ikke* se nordlyset.

33. De er *nok ikke* enige.

34. De gjør *ikke alltid* de riktige valgene.

35. De er nok *ikke* alltid å stole på.

I Her på berget (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2016) presenteres ordstillingen i leddsetninger etter forskjellige subjunksjoner enda mer detaljert. I leddsetninger kommer setningsadverbialer, blant annet *ikke*, etter subjektet, som kommer like etter subjunksjonen (AB. s. 21.):

36. Hvis dere *ikke* kan komme...

Først her i Her på berget (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2016) Arbeidsbok, på B2 nivå er det krav om å bestemme både *om* verbtid og riktig plassering av setningsadverbialer, blant annet *ikke* i setningene. (AB. s. 76.) Dette viser til hvor vanskelig det er for språkinnlærere å tilegne seg denne strukturen.

Figur 6. Oppgave for korrekt bruk av setningsadverbialer i helsetninger i forskjellige verbtider.

8 Preteritum eller presens perfektum?

jeg – besøke – henne

Besøker du henne?

Ja, hver dag i denne uka.

(*ofte*) Ganske sjelden, men sist vinter

(*ikke*) I det siste så ofte.

I forrige uke bare på onsdag.

(*nok*) mer i fjor enn i år.

En annen viktig struktur med *ikke* er de determinative kvantorene *ingen* og *ingenting* (AB. s. 130).

Figur 7. Bruk av *ingen/ikke noen* og *ingenting/ikke noe* iht. verbal.

Ingen – ikke noen – ingenting – ikke noe

Ingen og *ikke noen* står alene eller foran substantiv i flertall:

De så *ingen* / *ikke noen*. De så *ingen* / *ikke noen* bilder.

Ikke noe står alene eller foran substantiv som ikke kan telles:

Jeg kjøpte *ikke noe*. Jeg kjøpte *ikke noe* mat.

Ingenting må stå alene: *Ingenting* er gjort. De hørte *ingenting*.

Vi må bruke ikke noen og ikke noe

– når ordene er objekt eller del av et objekt i helsetninger med

a) flere verb: Han vil *ikke selge noen* av bildene. De har *ikke kjøpt noe*.

b) verb + partikkel: De ga *ikke ut noen bøker*. Han tok *ikke på seg noe*.

– når ordene er objekt eller del av et objekt i leddsetninger:

De fortalte at de *ikke så noen* kjente personer. Siden de *ikke så noe*, gikk de hjem.

Når vi ser på hvordan negative strukturer er presentert i lærebøkene, kan vi se at negative strukturer er så kompliserte at det bare er på B2 nivå det settes stor fokus på dem.

Når man har ungarsk som morsmål, så er det store utfordringer med *ikke* (og andre setningsadverbialer), først og fremst fordi i ungarsk står „*ikke*” vanligvis foran verbet, eller det ordet „*ikke*” refererer til.

I plassering av *ikke* vil heller ikke engelsk som andrespråk hjelpe, fordi bruk av *not* i engelsk ikke tilsvarer den norske setningsstrukturen.

Basert på denne forklaringen er det godt synlig at det å lære seg bruk av *ikke* i norsk trenger bygging av flere alternative rom. Siden selve verbstrukturene er mye mer sammensatt i norsk enn i ungarsk, trenger allerede de strukturene separate mentale rom, og i tillegg til dette må de mentale rommene utvides med den negative strukturen.

Mental Space Theory

Mental Space Theory er en teori som ble presentert av Gilles Fauconnier (1994) som et rom som tilsvarer mulige verdener i sannhetsbetinget semantikk. Forskjellen mellom et mentalt rom (mental space) og en mulig verden er at den mentale verdenen ikke inneholder en trofast representasjon av virkeligheten, men den er en idealisert kognitiv modell. Bygging av mentale rom og kartlegging mellom disse mentale rommene er de to hovedprosessene som blir involvert når man konstruerer mening (Evans, Green 2006): Dette er en av de grunnleggende komponentene i Gilles Fauconnier og Mark Turnes (2008) blandingsteori (blending theory) som er en teori i kognitiv semantikk.

Teorien om mentale rom gir en omfangsrik forklaring om at negative setninger trenger mer mentalt rom enn deres positive tilsvarende. Ifølge Sweetser (2006 : 313-314), når man beskriver en situasjon som *ikke X*, så bringer denne situasjonen opp det positive polet av samme situasjon, og dette skjer ikke når man uttrykker noe positivt. Når man tenker på en nektelse av en situasjon, er det mange alternativer som man kan velge mellom som har skjedd i stedet for det som ikke har skjedd.

I en setning som

1. *Det er ingen melk i kjøleskapet.*

når denne setningen brukes for et tomt kjøleskap, så brukes ingen med fokus på melk, mens det ikke finnes noe annet i kjøleskapet.

Et annet eksempel fra Fauconnier og Turner (2002).

2. *Sett mediediagrammet hvor det mangler en stol.*

Hypotesen som Mental Space Theory setter opp er at negative strukturer skaper et mer kompleks mental struktur enn den tilsvarende positive formen. Denne hypotesen er i samsvar med en annen viktig observasjon, som viser at det å bearbeide og ta i bruk negative strukturer tar mye lengre tid enn å bearbeide deres tilsvarende positive struktur, som viser til større kognitive kompleksitet i negative strukturer.

Forskning

På B1 nivå får innlærerne allerede en detaljert oversikt over bruk av setningsadverb, allikevel viser det seg i dagligtale og i skrift at korrekt bruk av denne ordstillingen er veldig vanskelig å tilegne seg. Min forskning i denne sammenhengen gir ikke eksempler på muntlig bruk av setningsadverbialet *ikke*, men erfaringen viser at i muntlig er det enda vanskeligere å bruke *ikke* korrekt.

De ovennevnte vanskelighetene viser seg i studentenes framstilling. Eksempelene som jeg bruker er tatt fra studenter på B1 nivå. I alle tilfellene var det På vei (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2018) som ble brukt som begynnerbok på A1 – A2 nivå, og Stein på stein (Ellingsen, E.; Mac Donald K., 2014) som bok på B1 nivå. Alle kandidatene har ungarsk som morsmål og snakker godt engelsk. Jeg vil også legge vekt på at ingen av kandidatene har bodd i Norge, og de har heller ikke fått opplæring av morsmåls lærere. Samtidig vil jeg bare fokusere på bruk av *ikke* i setningene, og ikke utheve noen andre feil i setningene.

De negative strukturenes ungarske (U) og engelske (E) oversettelse er med for å kunne sammenligne ordstillingen i de tre språkene:

1. Det er ikke et enkelt spørsmål, *fordi *innvandrere er ikke* en helt homogen gruppe, det er forskjell mellom utdanning, norskkunnskaper, yrkesbakgrunn, og hvor de kommer fra.
U: *a bevándorlók nem* (képeznek)
E: *the immigrants are not*
2. (*) Da jeg var i barneskolen, brukte *ikke* vi så mye internett, men på universitet tok vi eksamen og fikk læringsmateriale elektronisk.
U: *(mi) nem használtuk*
E: *we didn't use*
3. * Legen på legevakten var i veldig dårlig humør, og *hun ikke undersøkte meg*, bare skrek til meg å gå på sykehuset, på den kirurgi avdelingen.
U: *(ő) nem vizsgált meg*
E: *she didn't examine me*
4. ... og *de vil ikke ha* muligheten til å få en jobb.
U: *(nekik) nem lesz*
E: *they will not have*
5. **De fleste innvandrere ikke snakker norsk, ..*

- U: *a legtöbb bevándorló nem beszél*
 E: *most immigrants don't speak*
6. ... og **de har ikke** nok tid til å lære norsk, fordi de må begynte å jobbe først for å ha pengene.
 U: *(nekik) nincs*
 E: *they don't have*
7. Men *de vil ikke få* jobb uten norsk kunnskap, derfor vil de være arbeidsledige.
 U: *(ők) nem fognak kapni*
 E: *they will not get*

Eksempelene ovenfor er tatt fra kandidater som forbereder seg til Norskprøve B1 nivå. Det er godt synlig at kandidatene har relativt godt ordforråd, og kan bruke *ikke* korrekt i mange sammenhenger, likevel skjer det veldig ofte at *ikke* blir plassert på feil sted i setningen.

Siden nesten alle kandidatene i alle disse tilfellene kan snakke godt engelsk, kan man ikke bare gå ut fra at morsmålet (ungarsk) har størst innflytelse på det studentene skriver.

Når man ser på eksemplene ovenfor ser vi følgende:

Setning 1: - ordstillingen i norsk er som i engelsk, som ikke er korrekt i norsk

Setning 2: - ordstillingen i norsk tilsvarer verken engelsk eller ungarsk, her antas det at ordstillingen etter leddsetning allerede er en stor utfordring, og trenger et mentalt rom i seg selv, og slik bygges det ikke et nytt rom for korrekt bruk av det negative adverbialet *ikke*

Setning 3: - ordstillingen i norsk tilsvarer verken engelsk eller ungarsk, og den er ikke korrekt på norsk til tross for at det er en hovedsetning etter konjunksjonen *og*.

Setning 4: - ordstillingen tilsvarer den engelske, og den er korrekt

Setning 5: - ordstillingen tilsvarer den vanligste ungarske ordstillingen, og er ikke korrekt på norsk

Setning 6: - ordstillingen er korrekt til tross for at den verken tilsvarer engelsk eller ungarsk

Setning 7: - ordstillingen tilsvarer den engelske, og den er korrekt

Basert på eksemplene kan vi se at ungarsk språk dominerer hos innlærerne, i noen strukturer med hjelpeverb kan den tilsvarende engelske hjelpe med å være korrekt i norsk, men leddsetning og inversjon kan lett føre til forvirringer. Dette tilsvarer teorien om det mentale rom, siden innlærerne skulle ha brukt et utvidet mentalt rom for negasjoner, som ikke ble til.

Ikke forblir en utfordring på B2 nivå også.

Her er det noen skriftlige eksempler fra studenter som forberedte seg til Norskprøve B2 nivå:

- * ... og innrømme at *denne kampen ikke har alltid vært* lett og blir heller ikke i fremtiden.
 U: *ez a harc nem volt mindig*
 E: *this fight hasn't always been*
- * Til syvende og sist mener jeg at *det ikke er nødvendigvis* en tilstrekkelig holdning ...
 U: *nem feltélenül*
 E: *it isn't necessarily*
- * Han sa at *motoren fungerte ikke* som den skulle, den måtte repareres.
 U: *a motor nem úgy működött*

- E: *the engine didn't work*
4. * Det som jeg skjønner **ikke** er hvorfor de respekterer **ikke** naturen og de andre.
 U: (*én*) **nem értek ... (ők) nem tisztelik**
 E: *I don't understand ... they don't respect*
5. Selv om *surrogati ikke er lov* i Norge, har det blitt et svært omdiskutert tema i det siste.
 U: *a béranyaság nem megengedett*
 E: *surrogacy is not allowed*
6. Det betyr et stort risiko for at *det ønskete barnet ikke får* et trygt hjem til slutt.
 U: *a kívánt gyerek nem kap*
 E: *the wanted child doesn't get*
7. ... så det er vanskelig å forstå hvorfor *staten ikke tilbyr*...
 U: *az állam nem ajánl fel*
 E: *the state doesn't offer*
8. Likevel er det både oppsiktsvekkende og pinlig at *de norske myndighetene fremdeles ikke har prøvd* å gjøre noe med denne komplekse og omstridte situasjonen.
 U: *a norvég hatóságok még mindig nem próbáltak*
 E: *the Norwegian authorities still haven't tried*

Det er viktig å påpeke at *ikke* ofte brukes korrekt, og studentene som tar feil kan teorien om bruk av *ikke* veldig godt, og er klare over korrekt bruk av *ikke*, likevel tar de feil når de uttrykker seg om kompliserte emner.

Setning 1: ordstillingen er som i ungarsk, som ikke er korrekt i norsk

Setning 2: ordstillingen tilsvareer verken engelsk eller ungarsk, og er heller ikke korrekt

Setning 3, 4: ordstillingen tilsvareer ordstillingen i norske helsetninger, men verken den ungarske eller den engelske, og er ikke korrekt

Setning 5-8: i alle disse setningene er ordstillingen korrekt, samtidig tilsvareer den den ungarske ordstillingen

Basert på eksemplene fra 1 til 8 under nivå B2 kan man legge merke til at på dette nivået er det fortsatt vanskelig å bruke *ikke* korrekt i leddsetninger, og i de fleste tilfellene når ordstillingen er korrekt, tilsvareer den den ungarske ordstillingen, kunnskap i engelsk kan ikke hjelpe i leddsetninger, siden den engelske ordstillingen ikke tilsvareer den norske.

Resultater

Etter en detaljert analyse av hvordan bruk av *ikke* blir innført i norske lærebøker, og hvilke andre negative strukturer som presenteres i norske setninger, har jeg kommet til konklusjonen at bruk av disse blir innført gradvis. Ordstillingen i norsk er fast, og setningsadverbialets posisjon er en annen i leddsetninger enn i helsetninger, derfor må man kunne språket på relativt høyt nivå for å kunne bruke strukturene riktig.

Når det gjelder konkrete eksempler på bruk av *ikke*, både i helsetninger og i leddsetninger, har jeg sett hos studenter at til tross for at de har passende orforråd for nivået de er på, B1 eller B2, så er det likevel vanskelig å konsentrere seg om alle de nødvendige detaljene når de bygger opp setninger. For å kunne bruke *ikke* på en korrekt måte med sammensatte verbformer og i leddsetninger, er det nødvendig å bygge flere mentale rom. Alt i alt kan det

konkluderes at korrekt bruk av *ikke* hører til et høyt språklig nivå, og veldig bevisst bruk av grammatiske strukturer i norsk. Med ungarsk som morsmål er det enda vanskeligere å tilegne seg korrekt bruk av *ikke*, siden ungarsk ikke har fast ordstilling, og logisk plasseres *ikke* ikke på samme sted som i norsk.

I min undersøkelse har jeg bare sett på begrenset bruk av *ikke* basert på skriftlige oppgaver i forskjellige temaer. Strukturene brukt i undersøkelsen er derfor vilkårlige, og gir bare en generell oversikt over vanskeligheter ved bruk av negasjoner hos studenter med ungarsk som morsmål.

Sammendrag

I min undersøkelse har jeg tatt for meg hvordan setningsadverbialet *ikke* blir presentert i forskjellige lærebøker, og hvordan studenter på B1 og B2 nivå er i stand til å bruke *ikke* korrekt i sine skriftlige oppgaver. Det er tydelig at lærebøkene presenterer *ikke* gradvis på forskjellige nivåer, likevel er det noen ganger ikke nok fokus på bruk av *ikke* til tross for at å uttrykke negative setninger er like viktig som vanlige utsagn. Ved hjelp av den mentale romteorien er det mulig å finne forklaringer på hvorfor det er så vanskelig å tilegne seg spesielle strukturer i fremmedspråk, særlig når morsmålet er et språk som viser en helt annerledes struktur i setningenes oppbygging enn norsk.

Referanser

- Brøseth, H., Eide, K.M., Åfarli T.A. (2019). *Språket som system: Norsk språkstruktur*. Fagbokforlaget. Bergen
- Croft, W.; Cruse D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803864>
- Ellingsen, E.; Mac Donald K. (2016) *Her på berget*. Cappelen Damm AS. Oslo
- Ellingsen, E.; Mac Donald K. (2018) *På vei*. Cappelen Damm. Oslo
- Ellingsen, E.; Mac Donald K. (2014) *Stein på stein*. Cappelen Damm AS. Oslo
- Evans, V.; Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics An Introduction*. Edinburgh University Press.
- Evans, V.; Green, M. (2014). "Meaning constructions and mental spaces". *Cognitive Linguistics An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.4324/9781315864327>
- Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. New York: Cambridge University Press.

